

УДК 739.2:069.5-043.83](477)(091) УЗ1

Удовиченко Ірина Володимирівна

старша наукова співробітниця
відділу “Історія ювелірного мистецтва в Україні”,
Музей історичних коштовностей України,
філіал Національного музею історії України
(Київ, Україна)
iryna_udovychenko@ukr.net

Iryna V. Udovychenko

senior research fellow,
Department “The Museum of Historical Treasures of Ukraine”,
branch of the National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ СУЧАСНОГО ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

THE FORMATION OF MODERN JEWELLERY ART COLLECTION: HISTORY AND PROSPECTS

Анотація

У статті досліджено історію формування колекції сучасного ювелірного мистецтва Музею історичних коштовностей України, з'ясовано обставини, за яких почалося створення збірки, простежено динаміку надходжень предметів до музею протягом останніх 38 років, проаналізовано способи вирішення проблеми поповнення колекції новими ювелірними творами. Джерелами написання статті стали інтерв'ю зі співробітниками МІКУ та ювелірами, які брали участь у формуванні збірки, а також інвентарні книги та періодичні видання 1980-х рр.

Ключові слова: сучасне ювелірне мистецтво України, ювелірні твори, Музей історичних коштовностей України, проблема формування колекції, історія МІКУ.

Abstract

The article investigates the history of the formation of the modern jewellery art collection in the Museum of Historical Treasures of Ukraine. It also finds out the circumstances under which the creation of the collection began, traces the flow of items to the museum over the past 38 years, analyzes ways to solve the problem of replenishing the collection with new jewellery. The interviews with MHTU staff and jewellers who participated in the compilation of the collection, as well as inventory books and periodicals of the 1980s, became the source for this investigation.

Key words: modern jewellery art of Ukraine, jewellery, Museum of Historical Treasures of Ukraine, the problem of stocking the collection, history of MHTU.

У музеї історичних коштовностей України (далі – МІКУ) зберігаються всесвітньо відомі колекції: скіфське золото, твори давньоруських ювелірів, срібна юдаїка. На їхньому тлі зовсім невеликою видається колекція сучасного ювелірного мистецтва, що складається із бл. 150 авторських творів (переважно прикрас та інтер'єрної скульптури), різних за матеріалами, техніками та художньо-стилістичними ознаками. В цьому дослідженні пропонується розглянути колекцію сучасного ювелірного мистецтва у двох аспектах:

- історія формування – від передумов до останніх надходжень;
- перспективи формування: аналіз способів подолання проблеми поповнення колекції новими ювелірними творами із вмістом коштовних металів у сучасних умовах.

Окремих публікацій про історію формування колекції сучасного ювелірного мистецтва в МІКУ не було. Основним джерелом для цієї розвідки стали інтерв'ю з художником-ювеліром Віталієм Федоровичем Хоменком та завідувачкою відділу експозиції МІКУ в 1980-х рр. Жанною Гайківною Арустамян¹. Також було досліджено інвентарні книги музею та періодичні видання 1980-х рр.

Коли в 1963 р. колекція МІКУ почала формуватися, вона не містила творів сучасних ювелірів. Однією із причин ігнорування філією Національного музею історії України періоду сучасності було те, що ювелірне мистецтво як явище тоді майже не існувало. Деякі дослідники² вважають, що на поч. ХХІ ст. розвиток ювелірного мистецтва України ще не досяг рівня кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: “... у вазі в каратах сьогоднішнє українське ювелірство, певно, досягло 1913 р., а щодо образної майстерності – то, мабуть, ще ні. Бо таких блискучих перемог ювелірних виробів, як перемога 20-фунтової моделі пароплава – письмового приладдя фабрики Й. Маршака, що заслпив блиском віртуозності глядачів на Чиказькій 1893-

¹ Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ). – Ф. 56 (Інтерв'ю) – Спр. 41. – Арк. 1–15.

² *Роготченко О.* Ювелірне мистецтво України ХХ сторіччя. Особливості розвитку // Сучасне мистецтво: науковий збірник / Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. – Київ: Фенікс, 2013. – С. 117.

го та Антверпенській 1894-го року виставках і посів призові місця, поки не може запропонувати ніхто". Після 2013 р., коли О. Роготченко зробив цей висновок, українські ювеліри здобули кілька блискучих перемог на світовому рівні, що знову актуалізувало необхідність формування колекції МІКУ сучасними експонатами, які розкрили б для нащадків період поч. ХХІ ст. Але висновок про те, що ювелірне мистецтво в Україні перебувало в занепаді, справедливий. Слід зазначити, що дві світові війни пригальмували розвиток цього мистецтва в усьому світі. На території ж СРСР заборона художникам працювати з коштовними металами зумовила те, що складні ювелірні техніки та способи виготовлення авторських творів в Україні були майже втрачені³. Надзвичайна естетика золота, срібла та коштовних каменів у радянські часи нівелювалася ідеями рівності та братерства, дорогоцінні прикраси сприймалися як ознака небажаної елітарності.

Після Другої світової війни проблемою ювелірного мистецтва у світі стала втрата образності: прикраси сприймалися як засіб капіталовкладень та символ розкоші, а не як витвори мистецтва. Але в 1960-х рр. ситуація змінилася. Чому саме тоді? Мистецтво – це спосіб конкретизації абстрактних ідей, а той час позначився цікавими ідеями, які змінили суспільство, зокрема, мистецькими підходами до створення прикрас. Завдяки розвитку ідей неогуманізму, Франкфуртської філософської школи, засудженню споживацького суспільства і “одновимірної” людини Маркузе консюмеризм був певною мірою витіснений мистецькими пошуками, і до ювелірних виробів також почали ставитися як до творів мистецтва.

Потужним поштовхом для розвитку світового ювелірного мистецтва став конкурс “Діамантова міжнародна премія” (Diamonds International Awards, скорочено – DIA)⁴, який із 1954 р. систематично проводила компанія “Де Бірс”⁵.

Ці процеси не могли не вплинути на розвиток ювелірного мистецтва в Україні (на той час – УРСР), але на той час ще існувала заборона на роботу з коштовними металами, майстри переказували історії про ув’язнення ювелірів за виготовлення прикрас із золота або срібла. Бажання художників працювати з металом зумовило те, що в 1960-х рр. стала популярна чеканка – доступний спосіб передачі в металі художніх ідей, її вважають “предтечею” відродження ювелірного мистецтва.

Тоді як окремі художники втілювали свої ідеї в чеканці, на державному рівні виникла зацікавленість у створенні коштовних прикрас, адже конкуренція з державами “капіталістичного табору” часто призводила до змін у СРСР. Бажання “не відставати від закордону” було однією із причин організації Науково-дослідного інституту при виробничому об’єднанні “Ювелірпром”. Досвідчені мистецтвознавці досліджували ювелірне мистецтво та видавали фахові публікації. На ювелірних заводах для експортування за кордоном створювали ексклюзивні прикраси.

Відроджувалося і авторське ювелірство. В Санкт-Петербурзі з 1982 р. у Блакитній вітальні Ленінградської організації Спільки художників відбувалися виставки “Ювелірна пластика”, які стали каталізатором проведення ювелірних та емальєрних виставок у СРСР.

Точчасне українське ювелірне мистецтво розвивалося в контексті радянського; за свідченням В. Ф. Хоменка⁶, важливу роль у розвитку ювелірного мистецтва в СРСР відіграли дві особистості: Людмила Федорівна Романова – старший консультант правління Спільки художників СРСР (1968–1992) та Валентина Олексіївна Єлкова – консультант відділення декоративно-прикладного мистецтва Академії мистецтв СРСР (з 1969 р.). Віталій Федорович розповідав, що Л. Ф. Романова знала ім’я кожного художника-ювеліра Радянського Союзу. Вона приїжджала до Києва, допомагала в організації заходів, сприяла розвитку означеного виду мистецтва.

Тож можна виділити чинники, які стали передумовами розвитку ювелірного мистецтва в СРСР, зокрема в Україні, в останній чверті ХХ ст.:

- активний розвиток світового ювелірного мистецтва в 1960-х рр.;
- заснування Науково-дослідного інституту при ВО “Ювелірпром”;
- актуалізовані навички художньої обробки металу в чеканці;
- наявність зацікавлених фахівців.

Значну роль у розвитку ювелірного мистецтва в Україні та формуванні колекції сучасного ювелірного мистецтва в МІКУ відіграв В. Ф. Хоменко⁷ (рис. 1) – художник-ювелір, член СХ України, людина з особливим світовідчуттям, прагненням усвідомити навколишній світ. У інтерв’ю 1984 р. він казав: “Сьогодні ювелірне мистецтво має говорити про почуття наших сучасників, тоді воно дійде до нащадків як свідоцтво нашого часу”⁸.

В 1972 р. за рекомендацією СХ України В. Ф. Хоменко став працювати в майстерні Київського ювелірного заводу⁹. Коли побудували нову споруду фабрики, в Києві відкрили філіал Науково-дослідного інституту “Ювелірпрому”, де працювали мистецтвознавці з Москви, Ленінграда. Ювелірна промисловість почала відроджуватися.

“Виробництво – виробництвом, але й художники теж хотіли робити свої твори. Та серйозно навчанням і вихованням художників-ювелірів тоді не займалися. Було Строганівське училище в Москві, Мухінське в Пітері, де виховували профільних художників з ювелірного мистецтва. Був тоді ще Таллінський ювелірний завод із Інститутом прикладного мистецтва. У них був зв’язок зі скандинавськими країнами та Європою, тому рівень був вище <...>. Я зрозумів, що в Україні потрібно створювати ювелірну школу, свій напрямок, стиль. Здається, в 1976 р. (я тоді працював в Художньому фонді) я запропонував провести симпозіум ювелірів СРСР <...>. В Москві дали фінансування, відрядження художникам, щоб вони

3 Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть. – Київ: Наукова думка, 2017. – С. 102.

4 Штаталова І. Ювелирный Оскар. Алмазная международная премия “Де Бирс”. – Москва: Информационное агентство “Ювелир-Информ”, 2001. – С. 8.

5 У 1981 р. премію DIA отримав Київський ювелірний завод.

6 АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 56 (Інтерв’ю). – Спр. 41. – Арк. 4.

7 Там само. – Арк. 8.

8 Искусство и ремесло ювелира. Пять вопросов к художникам // Декоративное искусство СССР. – № 8 (321). – 1984. – С. 8.

9 АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 56 (Інтерв’ю). – Спр. 41. – Арк. 3.

приїхали до Києва, обмінялися думками. В 1978 р. ми в Києві в Художньому фонді влаштували перший симпозіум. Було багато людей. Навіть Москва не повірила, що ми в Києві влаштували таку виставку. Я запропонував, щоб співробітники Ленінградського науково-дослідного інституту “Ювеліпрому” читали лекції, дуже продуктивний захід вийшов. Виникла велика цікавість, в салонах почалися продажі. Проблема залишалася заборона працювати з коштовними металами, все робили в мельхіорі. Не можна витвори мистецтва створювати в поганому матеріалі”¹⁰.

В 1979 р. В. Ф. Хоменко почав офіційно працювати зі сріблом. Щоб одержати дозвіл для роботи з коштовним металом, знадобилися не лише прагнення художника, а й щасливий випадок. У 1976 р. Л. Брежнев святкував свій ювілей. Усі республіки готували коштовні подарунки для “вождя народу”. Від України вирішили подарувати кришталеву вазу у сріблі. Кришталеву частину виробу доручили створити художнику Івану Васильовичу Зарицькому. Потрібно було знайти майстра зі срібла. Тоді до В. Ф. Хоменка звернулися помічники О. Ляшка¹¹. Коштовну вазу прикрашав вирізаний у кристалі портрет Л. Брежнева, його вензель “ЛІБ” та карбована оправа, виготовлена Віталієм Федоровичем. Так у В. Ф. Хоменка з’явилися “зв’язки” у “вищих колах”, він почав добиватися дозволу на роботу з коштовним металом. Тогочасна майстерня Віталія Федоровича розташовувалася на Печерську неподалік від Верховної Ради. Дозвіл “не відразу оформили <...>. Потрібні були сейфи, охорона. А тоді навіть встановити телефон було великою проблемою, не те що охорона. За два роки я все це оббігав, зробив все за вимогами Міністерства фінансів. А за технічною допомогою я інколи звертався до Київського ювелірного заводу”¹². В 1979 р. відкрилася оновлена майстерня, в якій дозволили працювати зі сріблом.

Згаданий метал надходив із Москви через Художній фонд. Спочатку В. Ф. Хоменко працював сам. “Багато хто з художників не вірив, що можна добитися дозволу працювати з коштовним металом. Вони теж хотіли працювати. Мені було незручно, що мені можна, а їм ні. Потрібно було з чогось починати. І я вирішив провести симпозіум по сріблу в себе в майстерні”¹³.

В. Ф. Хоменко домовився про те, що Художній фонд викликатиме ювелірів із різних міст України для роботи в його майстерні. Оскільки одночасно можна було прийняти лише двох майстрів, Віталій Федорович працював із ювелірами протягом року. “24 художники підготували свої творчі роботи в мене в майстерні <...>. Це були Письменні Тамара і Саша, Косигін, Серов, Федоров, Міхальянц, Погорецька, Крюков, Жданов, Косенко та інші. Це було в 1981 р.”¹⁴.

В майстерні В. Ф. Хоменка ювеліри мали все необхідне для навчання і творчості: робочі місця, інструменти, матеріали, а також допомогу наставника. Від початку цього річного симпозіуму у Віталія Федоровича була домовленість із завідувачем Музею історичних коштовностей УРСР Леонідом Івановичем Лаукартом про те, що виготовлені ювелірні твори стануть частиною виставки в Золотій Коморі, як тоді називали МІКУ.

Із 22 жовтня до 25 грудня 1981 р. автори та підприємства ювелірної промисловості передали на тимчасове зберігання до музею понад 200 сучасних ювелірних творів. У музейній книзі вступу є запис від 22.10.1981 р. про те, що від члена СХ УРСР Олександра Ашотовича Міхальянца (члена творчої групи В. Ф. Хоменка) надійшли гривні “Розбита мушля”, “Зимовий мотив”, “Рожева лагуна”, “Біг форелі”, “Спогади про Схід”, “Сирена-1”, “Сирена-2” та гривна з амазонітом. 16.11.1981 директор Державного історичного музею УРСР І. С. Дуднік затвердив тематичну спрямованість виставки “Сучасне ювелірне мистецтво України (1950–80 років)”¹⁵, у структурі якої були виділені дві теми:

1. Ювелірне мистецтво індивідуальної творчості.

Експозиція будувалася за географічним принципом. Були представлені: м. Київ (В. Ф. Хоменко, В. П. Друзенко, Н. І. Парафієнко, С. Я. Маро, О. П. Барановська та ін.), м. Дніпропетровськ (Л. Н. Косенко, П. Л. Монастирський, А. М. Роговська та ін.), м. Харків, м. Миколаїв, м. Одеса (В. Г. Миронов, В. Ф. Тулько, О. І. Горлинський, Л. І. Косигін, А. Л. Погорецька), м. Чернівці (М. В. Руснак, О. І. Жарков), АР Крим (О. А. Міхальянц, О. Я. і Т. В. Письменні, А. О. та І. І. Сперанські, П. Г. Якубок, В. Н. Махов).

2. Вироби підприємств ювелірної промисловості.

Експонувалися зразки ювелірних прикрас виробничого об’єднання “Ювеліпрому” міст Києва, Львова, Одеси, Харкова, зразки українських самоцвітів, оброблених виробничим об’єднанням “Кварцсамоцвіти” в м. Володарську-Волинському Житомирської обл.¹⁶.

Першу виставку творів сучасного ювелірного мистецтва відкрили у залах № 8 і № 9 музею в січні 1982 р., так її висвітлили у ЗМІ: “У двох залах виставлено понад двісті експонатів радянської доби. Відвідувачі мають змогу познайомитися з мистецтвом найкращих сучасних художників – майстрів карбування і плетива на дорогоцінних металах, з виробами в техніках скані та зерні, відомих з часів Київської Русі, і з новими досягненнями сучасного ювелірного мистецтва <...>. Виставка стала також своєрідним звітом художників-ювелірів, об’єднаних у Художпромі УРСР. У багатьох представлених роботах простежується тенденція збагатити традиції старих майстрів пошуками нових форм у обробці металу і дорогоцінних каменів, відкрити всі їх властивості, надати прикрасам своєрідної пластики. Щодо цього характерні вироби В. Друзенка (“Вишневі хризантеми”, “Сплеск”), набори “Київська весна” А. Сигалова і “Вільха” Ю. Корольова. Сучасно виконані кольє “Дерево” Ю. Жданова і гривна Г. Гридасова. Ефектна брошка В. Хоменка з аметистовою шіткою. Арсенал традиційних засобів – зернь, скань, мереживне плетиво із срібного дроту – використовує у своєму наборі “Весняний” дніпропетровський

10 Там само. – Арк. 3–4.

11 Ляшко О. П. – український радянський державний діяч, голова Ради Міністрів УРСР (1972–1987).

12 АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 56 (Інтерв’ю). – Спр. 41. – Арк. 5.

13 Там само.

14 Там само. – Арк. 5–6.

15 Там само. – Арк. 11–12.

16 АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 56 (Інтерв’ю). – Спр. 41. – Арк. 13–14.

художник П. Монастирський. Зі смаком і відчуттям міри вмонтував він у метал крапельки бірюзи”¹⁷.

В тій самій публікації згадано чоловічі прикраси на анімалістичну тематику Л. І. Косигіна, кам’яні квіти Г. І. Гридасова, “Зимові Карпати” О. І. Жаркова, прикраси з агата О. Я. і Т. В. Письменних, кольє з мушлями О. А. Міхальянца.

У пресі лунала і критика ювелірних творів: “...деякі автори забувають про функціональне призначення прикрас, головну вимогу до них – високу естетичність, здатність прикрашати людину та її житло. Хотілося б побажати більш вимогливого та економного підходу до використання як металів, так і самоцвітів <...>. Деякі речі явно перебільшені для ювелірних прикрас”¹⁸.

Л. І. Лаукарт, який багато зробив для появи в МІКУ колекції сучасного ювелірного мистецтва, в інтерв’ю 1982 р. говорив: “На ґрунті стародавнього руського мистецтва, прекрасні зразки якого зібрані в нашому музеї, сучасні митці за останні десять років досягли значних успіхів. Цінне в їх творчості є те, що на основі відомих традицій вони прагнуть відбити нашу космічну еру. Колись нащадки, як ми сьогодні, матимуть підстави скласти уявлення про наші смаки, художні уподобання, зокрема, і на основі подібних прикрас. Музей і надалі зміцнюватиме контакти з художниками і народними умільцями-ювелірами, відбираючи зі створюваного ними найкраще, популяризуючи його і таким способом сприяючи розвитку стародавнього, але завжди потрібного людям мистецтва. На цій виставці митці мають змогу висловити свою творчу особистість і обмінятися досвідом. Згодом, із поповненням наших фондів кращими творами сучасного ювелірного мистецтва, ми плануємо створити в музеї новий розділ, який стане подарунком киянам на честь 1500-річчя міста”¹⁹.

До початку роботи згаданої виставки в музейних залах № 8 та № 9 експонувалася нумізматична колекція²⁰. Ймовірно, це свідчить про те, що виставка, відкрита в січні 1982 р., вважалася тимчасовою. Але експонати колекції “Сучасне ювелірне мистецтво” були настільки важливі для демонстрації сьогодення в контексті історії ювелірного мистецтва, що посіли місце в експозиції музею майже на 20 років – до 2001 р. В той час цією темою займалася завідувачка експозиційного відділу музею Ж. Г. Арустамян. Їй допомагали Володимир Михайлович Хардаєв, Юрій Олександрович Білан, Марина Вікторівна Русяєва та Ірина Миколаївна Іщенко.

Спочатку ювелірні твори приймали на тимчасове зберігання, деякі закуповували. Процес придбання був складним, проходив через Міністерство культури УРСР та Художній фонд. У актах зазначено, що перші закупки здійснені 08.12.1981 із приміткою “Передано Дирекцією художніх виставок України”. Дирекція художніх виставок України – це підпорядкований із 1935 р. Міністерству культури і туризму України культурно-мистецький заклад, який поєднував створення державного художнього фонду (скарбниці творів сучасного українського образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва) з виставковою та науковою роботою, а саме: популяризацією в Україні та за її межами досягнень вітчизняного мистецтва²¹.

Перший експонат, придбаний для колекції сучасного мистецтва, – гривна “Горобина” (рис. 2) роботи київського майстра С. Я. Маро (інв. № ДМ–8022, срібло, корали, 1979 р.). У музейній інвентарній книзі зазначено: “Передано Дирекцією художніх виставок України. Акт № 194 від 08.12.1981 за 800 крб”. Цей самий акт зафіксував купівлю ще кількох ювелірних творів:

- сережки та брошка роботи В. Ф. Хоменка. Срібло, агат, 1972 р. (інв. №№ ДМ–8023, ДМ–8024, ДМ–8025);
- брошка роботи В. Ф. Хоменка. Срібло, аметистова щітка, агат, 1974 р. (інв. № ДМ–8026);
- брошка роботи Ю. Н. Жданова. НДМ, моріон, 1975 р. (інв. № ДМ–8027);
- браслет та перстень роботи В. М. Лесуна. НДМ, малахіт, 1979 р. (інв. №№ ДМ–8028, ДМ–8029);
- комплект прикрас “Вишневі хризантеми” роботи В. П. Друзенка. НДМ, емаль, 1979 р. (інв. №№ ДМ–8030, ДМ–8031).

У 1980-х рр. предмети надходили до музею шляхом закупівлі та дарування авторами ювелірних творів. Так, 14.05.1985 було складено акт № 250 про дарування В. Ф. Хоменком гарнітура “Червень”, срібло, емаль, 1981 р. (інв. № ДМ–8064 (1–3)), каблучки “Театральна”, срібло, аметист (інв. № ДМ–8065) та ще кількох творів. У акті № 251 від 15.05.1985 р. зафіксовано придбання через антикварний магазин № 2354 гарнітура “Ранкові луки” роботи В. Ф. Хоменка, срібло, емаль, аметист, 1977 р. (інв. № ДМ–8069 (1–4)), каблучки “Вовк, що співає” роботи Л. І. Косигіна, срібло, 1985 р. (інв. № ДМ–8070), каблучки “Горобчики б’ються” Л. І. Косигіна, срібло, 1985 р. (інв. № ДМ–8071), гарнітура “Космос” роботи Т. В. Письменної, НДМ, кварц, сердолік, агат, халцедон, 1985 р.

Серед найдорожчих закуплених експонатів – гарнітур “Адам і Єва” (рис. 3) роботи В. П. Друзенка, НДМ, емаль, кераміка 1982 р. (інв. № ДМ–8073 (1–3)), згідно з актом № 253 від 28.05.1985, придбаний за 2500 крб. Ювелір зображає історію “тріхопадіння” кількома вдалими штрихами: форма двох брошок натякає на жіночу й чоловічу статуру, а гривна – на змія. Один кінець гривни, що має форму голови змії, складається з великої кількості фрагментів – багатопелюсткових ланок, де кожна темно-синя пелюстка виконана в техніці вітражної емалі.

В 1990-х рр. закупки припинилися. “Експозиція сучасного мистецтва постійно оновлювалася. Ми не могли закуповувати вироби через фінансові проблеми, тому ювеліри були змушені періодично забирати свої роботи, щоб поліпшити матеріальне становище. Музей завжди йшов назустріч молодим ювелірам, які погоджувалися виставляти у нас вироби. На жаль, рівень

17 Шевцова Н. Новина “Золотої скарбниці” // Культура і життя. – 1982. – № 4 (2 805). – С. 2.

18 Там само.

19 Там само.

20 Музей исторических драгоценностей УССР: фотопутеводитель / Авт.-сост.: Ганина О. Д., Старченко Е. В., Арустамян Ж. Г., Гарбуз Б. Б. – Киев: Мистецтво, 1984. – С. 143.

21 Дирекція художніх виставок України. Про нас / [Електронний ресурс]: Дирекція художніх виставок України. – Режим доступу: <https://dhvu.at.ua/index/0-11> (дата звернення: 19.05.2019). – Назва з екрана.

робіт був не таким високим, як у ювелірів, які працювали в групі В. Хоменка”²².

Ювелірне мистецтво процвітає лише за сприятливих умов. Із початком перебудови не тільки виникли проблеми музеїв стосовно закупівлі, а й почалося гальмування розвитку мистецтва. Останніми придбаннями, які поповнили колекцію в 1995 р., стали роботи Ю. Є. Федорова з м. Сімферополя: срібні брошки “Негатив” і “Позитив” (рис. 4), срібна з аметистом брошка “Літо” та срібний із халцедоном комплект “Дерева”. Ці прикраси ювелір створив у 1977 та 1984 рр.

В 1990-х рр. зрідка надходили подарунки від авторів творів. Так, харківський майстер, член СХ України Леонід Феодосійович Куцевич подарував музею кілька інтер’єрних скульптур. Деякі з його робіт – гостро-соціальні за характером, є рефлексією періоду розпаду СРСР, коли разом із руйнацією патерналістської моделі суспільства та набуттям більшої свободи люди отримали відчуття втрати захисту сильного центру. Як наслідок, виникали кризові стани, що знаходили вихід у девіантній поведінці. Ці процеси осмислювалися мистецькими засобами. Наприклад, настільна композиція “Торговець раєм” (рис. 5) порушує проблеми наркоманії. Голка шприца стримить у маковій голівці, з неї на скелю стікає цівка крові, біля підніжжя – труна. Така моторозна композиція відбивала реакцію автора на родинні трагедії, які стали новим явищем для суспільства 1990-х рр.

Дарували музею свої роботи й учасники виставок. У 1999 р. в МІКУ була організована виставка американки українського походження Маші Арчер (Марії Мухіної-Арчер), яка подарувала закладу три роботи: намисто “Посвята батькові”, НДМ, бивень слона, кістка (інв. № ДМ–8447), намисто “Карфаген”, срібло, корали (інв. № ДМ–8446) та сережки “Коралова серія”, срібло, корал (інв. № ДМ–8521 (1–2)).

У 2001 р. в музеї відбулася реекспозиція, і колекція сучасного ювелірного мистецтва перемістилися до фондів. Тоді ж Ж. Г. Арустамян звільнилася з посади і означеною темою ніхто не займався до створення виставки, яка 10.06. – 11.09.2006. тривала в МІКУ і яку відвідало понад 4,5 тис. чоловік. На цій виставці, що стала результатом багаторічної співпраці МІКУ із сучасними майстрами ювелірного мистецтва, було представлено 414 експонатів, зокрема фондові матеріали МІКУ: роботи 66 сучасних майстрів із різних регіонів України та двох київських фірм. Серед них – 235 нових робіт 35 ювелірів та 150 робіт 39 ювелірів, які в 1970–1980-х рр. надійшли до фондів МІКУ. Семеро з них (В. І. Балибердін, Ю. Н. Жданов, С. Б. Капітонов, В. Ф. Хоменко, О. А. Міхальянц, Л. І. Косигін, С. М. Серов) надали на виставку 113 нових робіт, крім 46 їхніх творів із зібрання музею, також представлених на виставці. Київські виробництва – кооператив “Усмішка” і ювелірна фірма “Золото 77”²³, передали для виставки 29 нових експонатів.

Згідно із записами інвентарних книг музею, після завершення роботи виставки у вересні – жовтні 2006 р. до музею надійшли такі експонати:

- каблучка “Сонце аріїв” роботи К. Ю. Володіна-Панченка. НДМ, сардонікс, 2005 р. (інв. № ДМ–8723);
- каблучка “Морська перлина” роботи О. Ю. Жданова. Срібло, перлина, 2006 р. (інв. № ДМ–8724);
- статуетка “Богоматір” роботи С. В. Мацюка. Срібло, граніт, 1992 р. (інв. № ДМ–8771);
- статуетка “Танок” роботи С. В. Мацюка. Срібло, граніт, 2005 р. (інв. № ДМ–8772);
- сережки “Риба-парус” роботи С. А. Кімельфельда. Срібло, поч. ХХІ ст. (інв. № ДМ–8777);
- плакетка “Тукач” роботи О. В. Барбалат. Мідь, емаль, дерево, циркони (інв. № НДФ–475).

Після 2006 р. відбулося кілька персональних виставок, і їхні учасники подарували музеєві свої твори на знак вдячності за організацію згаданих заходів. Так, після виставки робіт донецького ювеліра Юрія Анатолійовича Кочубеєва “Магія краси” (2008) до колекції МІКУ надійшло кільце “Генезис”, срібло, перламутр, перли, поч. ХХІ ст. (інв. № ДМ–8779).

15–22 листопада 2013 р. в МІКУ відбулися заходи з нагоди 50-річчя музею, зокрема, виставка творів каменерізного та ювелірного мистецтва художника Олександра Васильовича Мірошнікова, який подарував музею браслет, створений за мотивами скіфської пекторалі, срібло, поч. ХХІ ст. (інв. № ДМ–8799).

В 2008-му та 2014-му роках у МІКУ пройшли виставки творів київського художника-ювеліра Володимира Івановича Балибердіна, який подарував музею підвіску “Роздуми”, срібло, бивень мамонта, 2005 р. (інв. № ДМ–8788) та брошку “Квітка мрії”, срібло, мушля, 1992 р. (інв. № ДМ–8804).

Із 2014 р. з низки причин у музеї не відбувалися виставки, присвячені сучасному ювелірному мистецтву.

Улітку 2017 р. авторка цієї публікації почала працювати над науково-дослідною темою “Творчість ювелірів України кінця ХХ – початку ХХІ ст. за матеріалами колекції МІКУ – філіалу НМІУ”. Проаналізувавши склад колекції музею, ми прийшли до висновку, що відсутність експонатів поч. ХХІ ст. є значною проблемою, оскільки експозиція МІКУ, яка мала би знайомити відвідувачів із історією ювелірного мистецтва на українських землях від найдавніших часів і до сьогодення, завершується поч. ХХ ст. Поповнення колекції шляхом закупівель проблематичне, оскільки ювелірні твори коштують недешево. Аналіз проблеми поповнення колекції МІКУ експонатами із вмістом коштовних металів та каменів дозволив зробити певні висновки.

По-перше, музей має проводити роботу з популяризації меценатства в суспільстві. Поповнення музейних колекцій у європейських країнах відбувається завдяки формуванню спільнот, які усвідомлюють значення музейних колекцій і готові матеріально їх підтримувати. Наприклад, у Луврі дорогі проекти та закупки можливі завдяки матеріальній підтримці групи “Друзі Лувру”.

По-друге, музей має долучатися до розвитку ювелірного мистецтва України, брати участь у оцінюванні ювелірних творів та ескізів на конкурсах, організовувати власні конкурси, виставки, започатковувати нагороди, дипломи, грамоти за досягнення в галузі тощо.

22 АНФРФ ІМФЕ. – Ф. 56 (Інтерв’ю). – Спр. 41. – Арк. 9.

23 Сучасне ювелірне мистецтво України / [Електронний ресурс]: Музей історичних коштовностей України. – Режим доступу: http://miku.org.ua/ua/vidannja/elektronni_vidannja.html (дата звернення: 25.07.2019). – Назва з екрана.

По-третє, сучасне ювелірне мистецтво має бути представлено в експозиції МІКУ. Ювеліри не бажають дарувати твори, якщо ті потім зберігаються у фондах: лише їх експонування може бути стимулом для поповнення колекції шляхом дарування авторів.

Задля вирішення цих завдань у МІКУ почалася робота в соціальних мережах із ювелірами та поціновувачами ювелірного мистецтва. Зокрема, у фейсбуці створили групу “Modern Jewelry Art of Ukraine”, яка об’єднала понад 700 зацікавлених осіб.

Саме завдяки групі “Modern Jewelry Art of Ukraine” були запрошені ювеліри для участі у виставці “Тендітна мить торкає вічність”, яка тривала в МІКУ із 21.11.2017 до 21.01.2018²⁴. Оскільки музей не має виставкової зали²⁵, кількість запрошених майстрів і обраних для виставки експонатів була обмеженою: з 60 робіт, наданих 18 ювелірами, у двох горизонтальних вітринах залу № 9 були виставлені лише 44 експонати.

Учасники виставки мали заповнити анкету, серед питань якої було й таке: “Чи маєте можливість і бажання подарувати Музею історичних коштовностей України свою роботу (якщо так, то яку)?”. Для них проводилися екскурсії експозицією музею, у приватних бесідах наголошувалося на необхідності поповнення колекції творами ювелірного мистецтва ХХІ ст. Проведена робота мала результат – ювеліри подарували музею сім творів:

- хрест нагільний роботи Б. Г. та Я. В. Паламарчуків. Срібло, емаль, 2017 р. (рис. 6);
- брошка “Вода, що тече” роботи В. Ф. Хоменка. Срібло, аметист, опал, 2013 р.;
- брошка “Осінні етюди” роботи В. Ф. Хоменка. Срібло, опал, гранати, 2012 р.;
- каблучка із серії “Українські орхідеї” роботи Т. В. Калюжної. Срібло, вугілля, араукарія, 2016 р.;
- каблучка “Квітка Сахари” роботи О. С. Венгера. Срібло, опал, 2016 р.;
- каблучка “Японська троянда” роботи О. С. Венгера. Срібло, 2017 р.;
- каблучка “Пташка” роботи братів Кочутів. Срібло, золото, діаманти, 2017 р.

Навіть якщо врахувати не лише експоновані твори (44), а й передані на тимчасове зберігання (60), коефіцієнт нових надходжень становить 11,7%. Це високий показник, порівняно з іншими виставками. Так, після виставки 2006 р. із 235 нових експонованих ювелірних творів (решта експонатів були з фондів МІКУ) музею подарували шість, що становить 2,6% від загальної кількості предметів, переданих на тимчасове зберігання.

Важливим чинником досягненого результату є не лише прагнення подолати проблеми нових надходжень і ненав’язливий (без тиску на майстрів) рух у цьому напрямі, а й те, що експонування відбувалося в МІКУ: фактор долучення до процесу творення історії ювелірного мистецтва у стінах одного зі знаних українських музеїв є дуже важливим для художників-ювелірів.

Результатом роботи у фейсбуці (згадана група “Modern Jewelry Art of Ukraine”) стала безоплатна передача у травні 2019 р. автором коштовного твору Максимом Брезінським каблучки “Баланс”, жовте і червоне золото, титан, срібло, опали, сапфіри (рис. 7). 04.08.2018 у групі був створений пост про ювелірний твір із глибоким художнім образом: сині та червоні сапфіри утворюють виноградне та калинове грона, між якими – червоний, блакитний і синій опали, захоплені в русі трискелю. Аналіз художнього образу став матеріалом для створення поетичних рядків:

*Закрутились у трискельнім русі
Ті стихії, що вище, ніж твердь.
З них розквітла калина у лузі
Й виноград, що скасовує смерть.*

За кілька місяців після цієї публікації у фейсбуці ювелір написав, що бажає подарувати музею означену каблучку (договір дарування № 27 від 07.05.2019).

Таким чином, роботу в соціальних мережах можна вважати одним зі способів поповнення колекції новими експонатами.

Розвиток українського ювелірного мистецтва набирає обертів, останнім часом відомі гучні перемоги. Серед них – перемога подружжя Паламарчуків у березні 2019 р. на виставці в Гонконзі, яку організовує Рада з розвитку торгівлі (HKTDС) та кілька ювелірних асоціацій Гонконгу. Моніторингова група в інстаграмі відстежувала результати ювелірних пошуків у світі. Погляд експертів зупинився на роботах 137 дизайнерів ювелірних творів (яких на офіційній сторінці події назвали “137 award-winning designers”²⁶) із 21 країни світу. Влітку 2018 р. Паламарчукам надіслали лист із запрошенням на виставку.

У січні 2019 р. з Гонконгу надійшов лист про те, що подружжя Паламарчуків потрапило в дев’ятку кращих ювелірів, для яких було виділено кілька номінацій, і Паламарчуки перемогли в номінації “За майстерність”²⁷.

Це не єдина велика перемога українського ювелірства за останні роки. Харківський ювелір і дизайнер Станіслав Дрокін у 2014 р. переміг у конкурсі “Centurion” (США), у 2018 р. – в конкурсі “Artistar” (Італія). Представницею сучасного актуального мистецтва організатори ювелірної виставки “Inhorgenta Munich” (Німеччина) називають донеччанку Тетяну Калюжну. Із 2013 р. щороку вона надає для виставки нову знахідку²⁸. А нещодавно Тетяну запросили до участі в конкурсі

24 Тендітна мить торкає вічність. Образ квітки у творах сучасних українських ювелірів: каталог виставки / упоряд. І. Удовиченко. – Київ: Фенікс; НМІУ, 2018. – 48 с.

25 Музей історичних коштовностей України мав два виставкові зали на території НКПІКЗ, у яких із 2001 р., після створення сектору виставок на чолі з Ю.О. Біланом, постійно відбувалися виставки. Остання з них – персональна виставка київських художників Володимира Івановича Балибердіна та Галини Володимирівни Дюговської (28.10. – 22.12.2008).

26 Press Release / [Electronic resource]: HKTDС. – Access mode: <http://mediaroom.hktdc.com/en/pressrelease/detail/19938/International%20Jewellery%20Design%20Excellence%20Award%20presented#.XJOKOyHxuds.email> (last access: 25.07.2019). – Title from the screen.

27 Титул “Чемпіон із чемпіонів” виборов Олександр Мар’яскін, який переїхав до США з України.

28 Удовиченко І. Ювелірна драматургія Тетяни Калюжної // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне

“Artistar–2019” із каблучкою та брошкою, які на вигляд майже тотожні зі справжньою шкіркою апельсина. Організатори конкурсу, який відбудеться в жовтні 2019 р., вже опублікували ці прикраси із позначкою “The stars of Artistar Jewels 2019”.

Авторитетні дослідники ювелірного мистецтва відзначили успіх київської компанії “Oberig jewelry”²⁹, дебют якої на престижній виставці “Gem Geneve” (Швейцарія) цього року був дуже вдалий³⁰. Продовжують створювати унікальні прикраси відомі у світі українські ювелірні компанії “Kagrov & Kagrova”³¹ та “Lobortas”.

Підсумовуючи, слід зазначити, що музей у сучасному суспільстві має дуалістичну природу. По-перше, такі установи – це збережені експонати. В музеях історичного профілю кожен період повинен мати матеріальне втілення. Останні роки в ювелірному мистецтві є часом успіхів на міжнародній арені, тому важливо зберегти в колекції МКУ твори поч. ХХІ ст.

По-друге, музей – це інструмент для розвитку суспільства. В часи аномії, руйнації систем цінностей музеї покликані не лише зберігати та вивчати цінності, а й розкривати їхнє значення для соціуму, сприяти становленню вічних цінностей (або самовираження духовних, вищих)³², адже лише спільнота творчих людей здатна побудувати успішне суспільство. Зразки сучасного ювелірного мистецтва – не тільки красиві речі, а матеріалізовані мистецькі ідеї, які пройшли шлях від задуму до готового твору. Тому дуже важливо демонструвати українській спільноті реалізовані цінності самовираження – ювелірні твори сучасників. Така увага до творчості буде внеском не лише в розвиток ювелірного мистецтва, а й українського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (АНФРФ ІМФЕ). – Ф. 56 (Інтерв'ю). – Спр. 41. – Арк. 1–15.
2. Дирекція художніх виставок України. Про нас / [Електронний ресурс]: Дирекція художніх виставок України. – Режим доступу: <https://dhvu.at.ua/index/0-11> (дата звернення: 19.05.2019). – Назва з екрана.
3. Искусство и ремесло ювелира. Пять вопросов к художникам // Декоративное искусство СССР. – № 8 (321), 1984. – 48 с.
4. Музей исторических драгоценностей УССР: фотопутеводитель / Авт.-сост.: Ганина О. Д., Старченко Е. В., Арустамян Ж. Г., Гарбуз Б. Б. – Киев: Мистецтво, 1984. – 191 с.
5. Пасічник Л. В. Творчість Віталія Хоменка в контексті новітніх пошуків художників-ювелірів України кінця ХХ – початку ХХІ ст. (до 70-річного ювілею митця) // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (9–11 листопада 2015 р.) – Київ: ТОВ “Фенікс”, 2018. – С. 272–283.
6. Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть. – Київ: Наукова думка, 2017. – 304 с.
7. Рогомченко О. Ювелірне мистецтво України ХХ сторіччя. Особливості розвитку // Сучасне мистецтво: науковий збірник / Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. – Київ: Фенікс, 2013. – 192 с.
8. Сучасне ювелірне мистецтво України / [Електронний ресурс]: Музей історичних коштовностей України. – Режим доступу: http://miku.org.ua/ua/vidannja/elektronni_vidannja.html (дата звернення: 25.07.2019). – Назва з екрана.
9. Тендітна мить торкає вічність. Образ квітки у творах сучасних українських ювелірів: каталог виставки / упоряд. І. Удовиченко. – Київ: Фенікс; НМІУ, 2018. – 48 с.
10. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика. Науково-методичний посібник. – Київ: Логос, 2017. – 72 с.
11. Удовиченко І. Ювелірна драматургія Тетяни Калюжної // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки” (9–11 листопада 2015 р.) – Київ: ТОВ “Фенікс”, 2018. – С. 240–247.
12. Шаталова І. Ювелірний Оскар. Алмазная международная премия “Де Бирс”. – Москва: Информационное агентство “Ювелир-Информ”, 2001. – 168 с.
13. Шевцова Н. Новина “Золотої скарбниці” // Культура і життя. – 1982. – № 4 (2 805). – С. 2.
14. GemGeneve: выпуск 2 / [Электронный ресурс]: Twenty One Jewels. – Режим доступа: <http://jewelsandwatchesrussia.blogspot.com/> (дата обращения: 25.07.2019). – Название с экрана.
15. Press Release. International Jewellery Design Excellence Award presented / [Electronic resource]: The Hong Kong Trade Development Council (HKTDC). – Access mode: <http://mediaroom.hktdc.com/en/pressrelease/detail/19938/International%20Jewellery%20Design%20Excellence%20Award%20presented#.XJOKOyHxuds.email> (last access: 25.07.2019 p.). – Title from the screen.

REFERENCES

1. Arkhivni naukovі fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystetstvovnavstva, folklorystyky ta etnolohii im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy (ANFRF IMFE). – F. 56 (Interviu). – Spr. 41. – Ark. 1–15.

мистецтво – погляд крізь віки” (9–11 листопада 2015 р.) – Київ: ТОВ “Фенікс”, 2018. – С. 243.

29 Світлана Лазорак, яка працює в компанії “Oberig jewelry”, брала участь у виставці “Тендітна мить торкає вічність” з авторською роботою – кафою “Тюльпан”.

30 GemGeneve: выпуск 2 / [Электронный ресурс]: Twenty One Jewels. – Режим доступа: <http://jewelsandwatchesrussia.blogspot.com/> (дата обращения: 25.07.2019). – Название с экрана.

31 Ірина Карпова брала участь у виставці “Тендітна мить торкає вічність” із чотирма ювелірними творами: каблучками “Зустріч”, “Павук”, “Комар” та брошкою “Хризантема”.

32 Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика. Науково-методичний посібник. – Київ: Логос, 2017. – С. 13.

2. Dyreksiia khudozhnikh vystavok Ukrainy. Pro nas / [Elektronnyi resurs]: Dyreksiia khudozhnikh vystavok Ukrainy. – Rezhym dostupu: <https://dhvu.at.ua/index/0-11> (data zvernennia: 19.05.2019). – Nazva z ekrana.
3. Iskusstvo i remeslo yuvelira. Piat voprosov k khudozhnikam // Dekorativnoe iskusstvo SSSR. – № 8 (321), 1984. – 48 s.
4. Muzey istoricheskikh dragotsennosti USSR: fotoputevodytel / Avt.-sost.: Ganyna O. D., Starchenko E. V., Arustamian Zh. G., Garbuz B. B. – Kiev: Mystetstvo, 1984. – 191 s.
5. *Pasichnyk L. V.* Tvorchist Vitaliia Khomenka v konteksti novitnikh poshukiv khudozhnykiv-yuveliriv Ukrainy kintsia 20 – pochatku 21 st. (do 70-richnoho yuvileiu myttsia) // Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii “Yuvelirne mystetstvo – pohliad kriz viky” (9–11 lystopada 2015 r.). – Kyiv: TOV “Feniks”, 2018. – S. 272–283.
6. *Pasichnyk L. V.* Yuvelirne mystetstvo Ukrainy 20–21 stolit. – Kyiv: Naukova dumka, 2017. – 304 s.
7. *Rohotchenko O.* Yuvelirne mystetstvo Ukrainy 20 storichchia. Osoblyvosti rozvytku // Suchasne mystetstvo: naukovyi zbirnyk / Instytut problem suchasnoho mystetstva NAM Ukrainy. – Kyiv: Feniks, 2013. – 192 s.
8. Suchasne yuvelirne mystetstvo Ukrainy / [Elektronnyi resurs]: Muzei istorychnykh koshtovnosti Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://miku.org.ua/ua/vidannja/elektronni_vidannja.html (data zvernennia: 25.07.2019). – Nazva z ekrana.
9. Tenditna myt torkaie vichnist. Obraz kvitky u tvorakh suchasnykh ukrainskykh yuveliriv: katalog vystavky / uporiad. I. Udovychenko. – Kyiv: Feniks; NMIU, 2018. – 48 s.
10. *Udovychenko I.* Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka. Naukovo-metodychnyi posibnyk. – Kyiv: Lohos, 2017. – 72 s.
11. *Udovychenko I.* Yuvelirna dramaturhiia Tetiany Kaliuzhnoi // Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii “Yuvelirne mystetstvo – pohliad kriz viky” (9–11 lystopada 2015 r.). – Kyiv: TOV “Feniks”, 2018. – S. 240–247.
12. *Shatalova Y.* Yuvelyrnyi Oskar. Almaznaia mezhdunarodnaia premia “De Byrs”. – Moskva: Informatsionnoe agentstvo “Yuvelir-Ynform”, 2001. – 168 s.
13. *Shevtsova N.* Novyna “Zolotoi skarbnytsi” // Kultura i zhyttia. – 1982. – № 4 (2 805). – S. 2.
14. GemGeneve: vypusk 2 / [Elektronnyi resurs]: Twenty One Jewels – Rezhym dostupa: <http://jewelsandwatchesrussia.blogspot.com/> (data zvernennia: 25.07.2019). – Nazva z ekrana.
15. Press Release. International Jewellery Design Excellence Award presented / [Electronic resource]: The Hong Kong Trade Development Council (HKTDC). – Access mode: <http://mediaroom.hktdc.com/en/pressrelease/detail/19938/International%20Jewellery%20Design%20Excellence%20Award%20presented#.XJOKOyHxuds.email> (last access: 25.07.2019). – Nazva z ekrana.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Віталій Федорович Хоменко

Рис. 2. Гривна “Горобина”. Маро С. Я., 1979 р., Київ. Срібло, корали

Рис. 3. Гарнітур “Адам і Єва”. Друзенко В. П., 1982 р., Київ. НДМ, емаль, кераміка

Рис. 4. Брошки “Негатив” і “Позитив”. Федоров Ю. Є., 1984 р., Сімферополь. Срібло

Рис. 5. Інтер’єрна скульптура “Торговець раєм”. Куцевич Л. Ф., 1996–1998 рр., Харків. Бронза, сталь, ебоніт, лак

Рис. 6. Хрест (лицьовий бік). Паламарчук Б. Г., Паламарук Я. В., 2017 р., Київ. Срібло, гаряча емаль

Рис. 7. Каблучка “Баланс”. Брезінський М., 2010 р., Київ. Золото, титан, срібло, опали, сапфіри

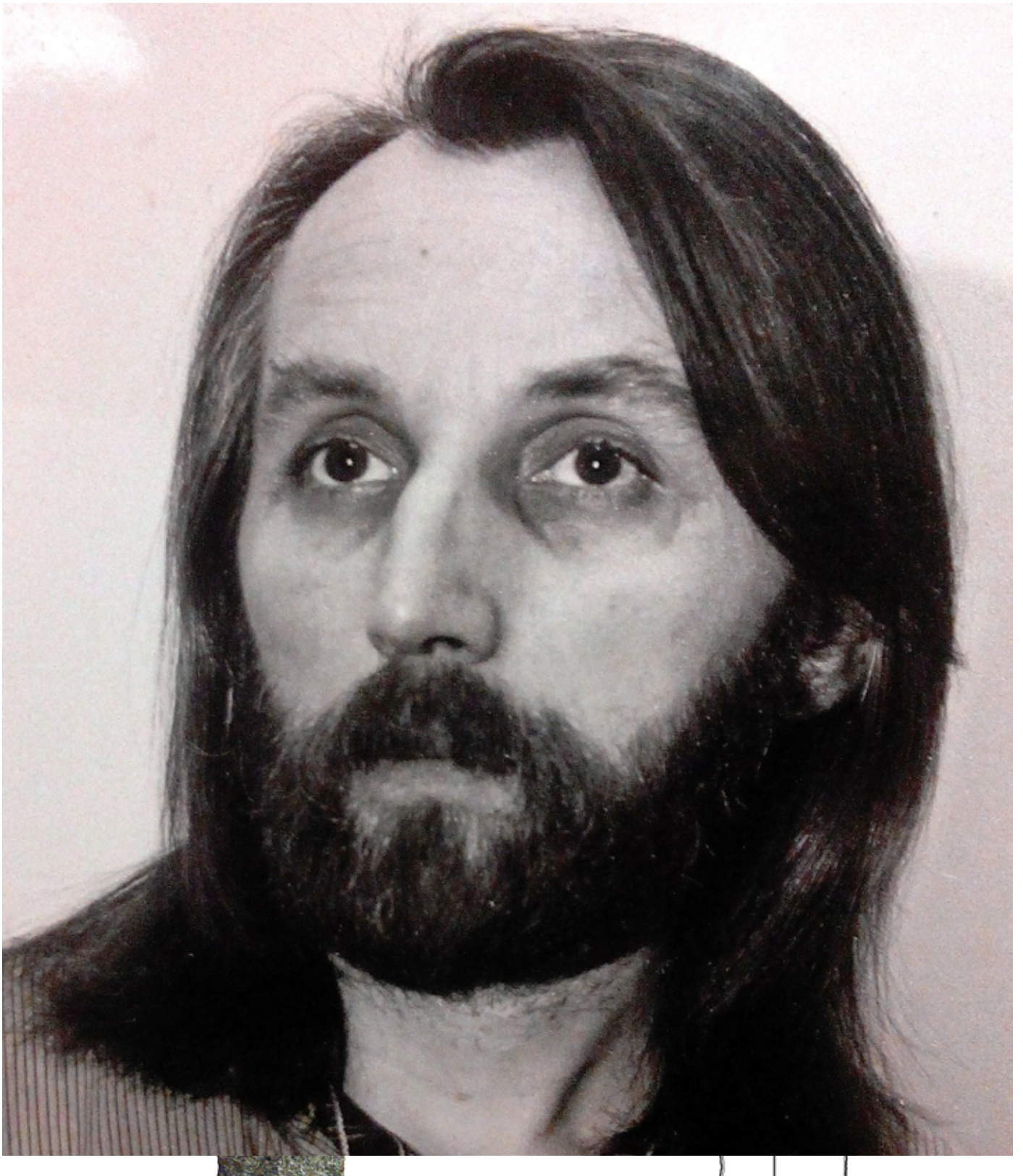

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис 4

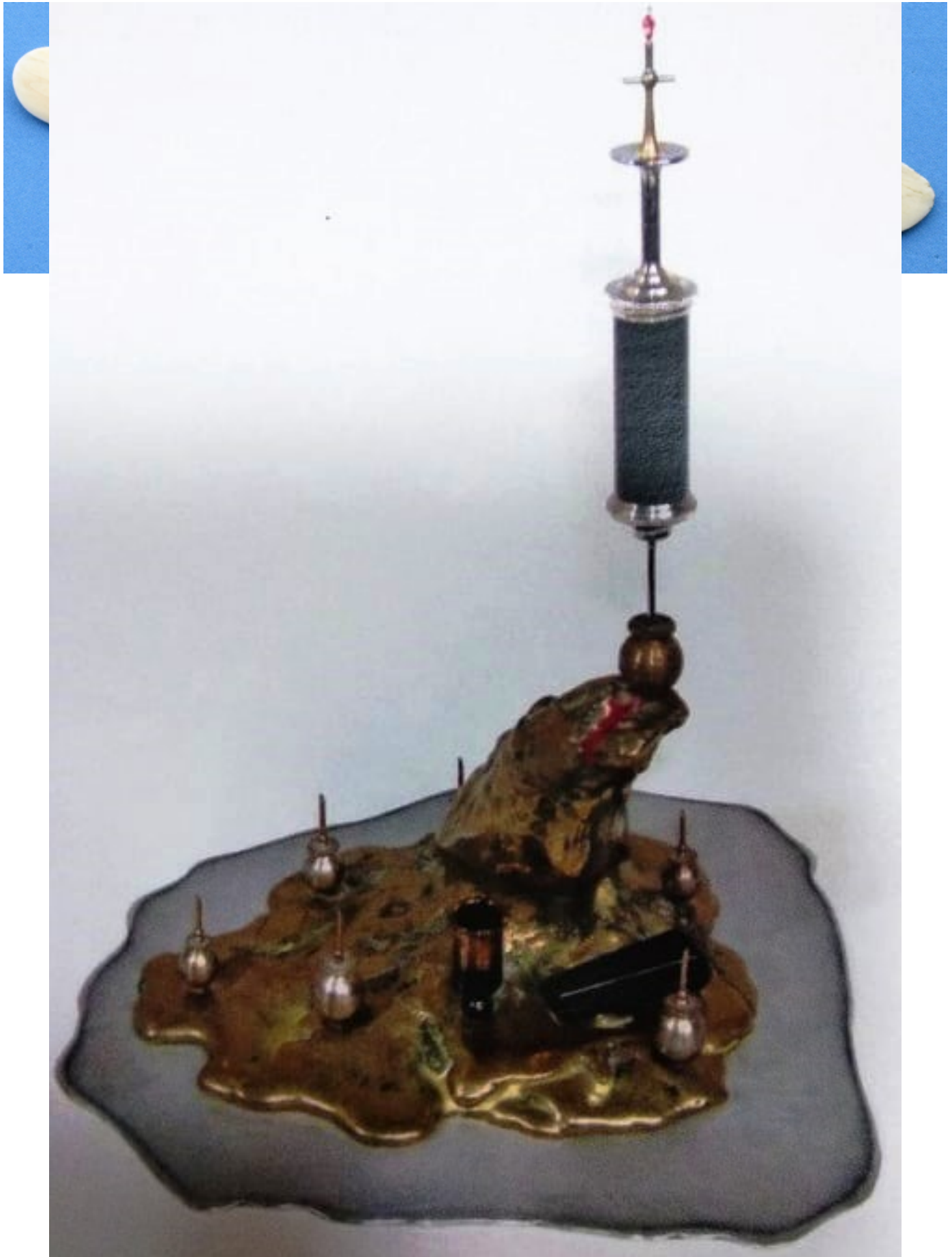

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7